

SZALAY LAJOS ARGENTÍNAI PERIÓDUSA (1948–1960)

SÜMEGI GYÖRGY

Az Argentínából New Yorkba telepedő Szalay vallomásából a periódushatár, a váltás pontosan rögzíthető: „1960. június 9-én érkeztem az Egyesült Államokba. Három – francia, spanyol és angol – nyelv és kultúrterület egy egyrétű magyar embernek még kedvező körülmények között is nagy nehézséget okoz. Szegényesen, nyelvismeret, kapcsolatok és ajánlások nélkül kezdeni 37, 39 és 51 éves korban felséggel, később gyermekkel együtt és egyébként is nehéz pályán nagyon kimerítő. Ezekhez a már magukban is nehezítő körülményekhez járult még az én rajzolásom figuratív formája akkor, amikor mindenütt az absztrakció nem-figuratív iránya a szinte hivatalos stílus”.¹

Szalay, idézett élet-újrakezdési summázatában életkorát is pontosan jelöli: argentinai életperiódusa 39. és 51. életévei között 12 esztendő. Nagyjából hasonló időperiódus ez, mint az első itthoni alkotói időszaka, amely az 1936–1947 közötti évtizedhez köthető. Ha fél évszázadban (1935–1985 k.) állapítjuk meg Szalay teljes alkotói pályáját, akkor az argentinai idő a teljes művészi pályának bő egyötöde, mint látni fogjuk: Szalay művészetében is meghatározó, releváns elemeket fölmutató periódusa.

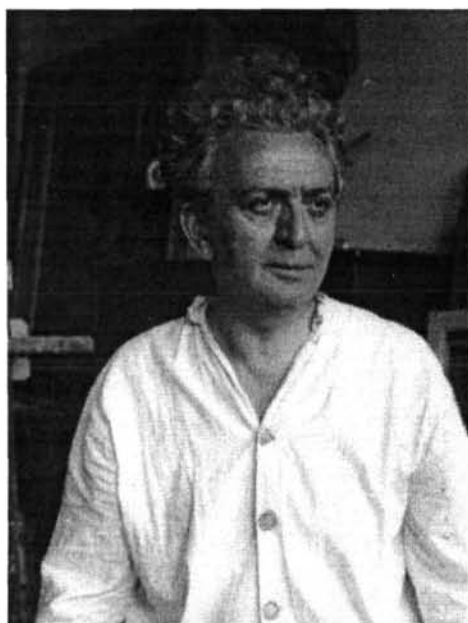
Ugyanakkor tudnunk kell, hogy sok nehézségbe ütközik az életműszakasz művészettörténeti vizsgálata – Szalaynál is. A helyváltogatásokhoz kötődő periodizáció a művészi oeuvre, az életműfolyam erőszakos, nem a mű lényegéből következő földarabolása. Ugyanis nem a mű, az opusz jellege válik ilyenkor elsődlegessé, hanem az élethelyszín-változást tesszük limesszé, s a műre is vonatkoztatjuk. Más a helyzet, ha a mű genezise felől pásztázzuk az életművet, mert akkor a stílusváltozás, a stílusfejlődés lesz a vizsgálódás döntő mezeje (pl. ilyenek egyes életművekben a színek dominanciájára alapozott stílusorszakok: kék, rózsaszín korszak, fehér periódus). Szalay argentinai periódusának tüzetes vizsgálata fölvet olyan általános kérdéseket is (emigráns művész, vándorművészet, migrant art,² vándorművész, magyar művész³), amelyekre a konkrét esetben is föltétlen szükséges válaszolnunk. Kendőzetlenül föltéve a kérdést: magyar művész maradt-e Argentínában (is) Szalay, vagyis, magyar művészként épült-e be az argentinai képzőművészeti kultúrába, vagy valamennyire is idomult, hasonult a meghatározó argentin közeghez? Vagyis, argentinizálódott-e bizonyos mértékben, avagy csupán témaválasztására volt hatással új élethelyszíne? Nála is, mint a fordulat éve vagy az 1956-os forradalom után emigrált művészeknél elsősorban azzal kell számolnunk, hogy

¹ Lánosz S., 1973. 13–14.

² Keserű K., 2000. 21–22, 28–29, 37–38.

³ A Kortárs Magyar Művészeti Lexikon előmunkálataiban szükséges volt meghatározni a magyar művész fogalmát – az emigrációban, a külföldön élőkre vonatkozóan. Így: Magyar képzőművész (fotó-, ipar- és építőművész) az az alkotó, aki: 1. magyarnak vallja magát; 2. beszél az anyanyelvét (vagy második nyelvként használja a magyart); 3. magyar művészként jeleníti meg a műveit: egyéni, közös (átfogó) kollektív kiállításokon, publikációkban (katalógus, könyv, munkásságáról szóló ismertetés, cikk, tanulmány stb.); 4. magyar tárgyú, magyar vonatkozású/tematikájú munkákat (is) készít; 5. a többségi kultúrában, az őt befogadó ország művészeti közéletében is magyar művészként/alkotóként tartják/vagy tartották számon, akként ismerik.

az emigrációs közeg, az argentinai mozgásterét, kapcsolatai zömét jelentő valóság az ottani magyarok valósága: szervezeteik, egyesületi életük, lap- és könyvkiadásuk. Az is igaz persze, hogy Szalay a befogadó közegei (Párizs, majd Argentína után New York) sorában még éppen Argentínában került legközelebb, a legintenzívebb kapcsolatba a művészeti élettel – tanítványai révén (Tucumán, Állami Egyetem; Képzőművészeti Főiskola, Buenos Aires). Élete során egyedül itt volt lehetősége arra, hogy tanítson, hogy átadja mindazt az alkotói tapasztalatot, amely rajzoló praxisában fölgyülemlett. Itt lettek tanítványai is, akiken keresztül az argentin képzőművészetnek egy, az 1940-es évek végén, az 1950-es évtizedben tanult meghatározó generációja szellemiségére, művészete (ki)alakulására lehetett valóságosan hatással Szalay.⁴

Szalay Lajos 1950 k. (Buenos Aires)

A háború utáni Európából, az „éhező” Párizsból Argentínát választó Szalay a korabeli magyar emigráció egyik legerősebb helyszínére érkezett: emelkedő gazdaság, sokszínű, az európai értelmiség és művészek krémjét odavonzó kultúra, fejlődő egyetemi szféra. „1948 és 1951 között igen népes és (...) magas értékű magyar hullám jött Argentínába. (...) Az 1949-ben alakult *Centro Húngaro* első öt-száz tagja közül a felnőtt férfiaknál a főiskolát végzettek aránya 94% volt!”⁵ Az intellektuális-művészeti-egyetemi szférában mozgó Szalay magánéletében is fontos változást hozott Argentína: ott született egyetlen gyermekük, Klára, akiben édesapja sokáig rajzoló tehetséget dédelgetett.

A Szalay munkásságáról monografikus tanulmányt publikáló *Végyvári Lajos* művészettörténész élethelyszínek (Párizs, New York), s a fontosabb rajzkönyvek (pl. *Genesis*) főszerkesztésében tárgyalja az életművet. Az argentinai periódusa alcímeként „Szalay pedagógiai módszere” szóösszetételt használja, de végül is nem tud megfelelni eme saját célkitűzésének. Igaz ugyan, hogy idéz néhány passzust Szalaytól a tanításról, a rajzolásról – ám egyénivé nemesített módszerét, pedagógiai metódusát nem mutatja be, nem jeleníti meg. Nyilvánvalóan azért, mert nem volt módjában erről adatokat gyűjteni, vagy az érintetteket megkérdezni, a helyszíneket meglátogatni. Végyvári azt helyesen állapítja meg, hogy „a természetutánczó rajzról áttért az eszméket közlő rajzolásra”. Azt is jól veszi észre, hogy „kitágultak Szalay művészetének kapcsolatai a kortárs és a közvetlen előtte lévő művészeti törekvések befogadásával. Nem csupán a szürrealizmus mágikus tárgyiaságát fogadta el, de tanulmányozta a futurizmust is”.⁶ Végyvári továbbá az argentin periódus rajzairól, illusztrá-

tételt használja, de végül is nem tud megfelelni eme saját célkitűzésének. Igaz ugyan, hogy idéz néhány passzust Szalaytól a tanításról, a rajzolásról – ám egyénivé nemesített módszerét, pedagógiai metódusát nem mutatja be, nem jeleníti meg. Nyilvánvalóan azért, mert nem volt módjában erről adatokat gyűjteni, vagy az érintetteket megkérdezni, a helyszíneket meglátogatni. Végyvári azt helyesen állapítja meg, hogy „a természetutánczó rajzról áttért az eszméket közlő rajzolásra”. Azt is jól veszi észre, hogy „kitágultak Szalay művészetének kapcsolatai a kortárs és a közvetlen előtte lévő művészeti törekvések befogadásával. Nem csupán a szürrealizmus mágikus tárgyiaságát fogadta el, de tanulmányozta a futurizmust is”.⁶ Végyvári továbbá az argentin periódus rajzairól, illusztrá-

⁴ Argentinoktól származó meghatározás szerint: az argentin rajzművészet két korszaka: 1. a Szalay előtti, 2. Szalay tanítása utáni időszak.

⁵ Kesserű J., 1984. 201.; L. még: Némethy Kesserű Judit: Az argentinai magyar emigráció 1948–1968: intézmények, sajtó, irodalmi élet. PhD-értekezés, Buenos Aires–New York–Szeged, 1999.

⁶ Végyvári L., 1990. 43–54.

cióiról, rajzkönyveiről ír. Adekváтан interpretálja az életműben már korábban fölbukkanó témákhoz (Don Quijote) való visszatérést.

Az argentinai periódusban jelenik meg először Szalayban a visszatekintés igénye, addigi munkássága összefoglalásának a szándéka. Föltehetően azért is, hogy a művészetben az európai elismerő argentinoknak megmutassa művészi múltját a pályakezdéstől Tucumánig, az őt befogadó, munkát adó egyetemi városig. Az Universidad Nacional de Tucuman kiadásában megjelenő nagyalakú rajzkönyv (*Lajos Szalay Dibujos Drawings*, 1954.) belső címloldalán a retrospektivitást összefogó évszám: 1937–54. S valóban: évszám-jelzések föltüntetése nélkül keverednek a korai és az argentinai rajzok – ciklusokba rendezve (Költészet-Művészet, Szerelem, Család, Nő, Férfi, Halál, Háború, Hit). Argentínában megerősödött Szalay-

nál a nagyobb egységekben, rajzciklusokban való gondolkodás (előzményeként lásd a háború alatt keletkezett Karamazovok-ciklust), vagy a meglévő rajzok egybefüggő ciklus-cím mögé rendezésének az igénye, amit egyfajta pedagógiai célzat is motiválhatott: a könnyebb megértést segítő, a belső összefüggéseket egy témán belül több rajz árnyaltabban gazdagabban, szélesebb formai artikulált-ságban képes bemutatni. A ciklus-használat következő etapjában 30–50 darabos egységeket hoz létre azonos cím alatt (*The Hungarian Tragedy*, „*Les Fleurs du Mal*”)⁷ és további, önálló címmel megjelölt rajzokkal kiegészíti-fölgazdagítja az addigi ciklusokat.⁸ Speciális rajzciklusként, egyedi-különös műként, egyúttal sajátos végpontként (vagy a látványhoz közelsége miatt: kezdőpontként) jelölődik a Szalay-életműben a legargentinabb tollrajz-kollekció (*Impresiones de un inmigrante, Egy bevándorló impressziói*).⁹ Szalay Buenos Aires, a „Déli Bábelt” (Kerecsendi Kiss Márton metaforája) a magyar bevándorló, az emigráns néző-

pontjából látatja. Cikluskezdő darabként a savariai születésű Tours-i Szt. Mártont, Buenos Aires védőszentjét mutatja meg, és a rövid bevezetőben is hozzá fohászkodik: „azért jöttem, hogy köpenye oltalmába vegyen Tours-i Szent Márton”. Szalay 1949-es Buenos Aires-i sétálásainak, a várossal való megismerkedésének is dokumentumai a jellegzetes városképrajzok: a Mayo és Congreso tér, a belváros hangulata, a Pilar templom, a Belgrano összeboruló fasora, az állatkert bejárata, a kávéház, a Colón Színház, a régi Városháza (El Cabildo), külvárosi részletek, a kikötő: La Boca. Szalayt a történelem

El Cabildo – Szalay Buenos Aires-i rajzkönyvéből 1949.

⁷ Lajos Szalay *Dibujos-Drawings*. Buenos Aires, 1957.

⁸ A Szalay-féle önálló rajzciklus végső stádiumában, utolsó fejlődési fokán az egy nagy ciklus–egy nagy könyv szisztéma érvényesül; *L. Genesis*, New York, 1966.

⁹ Szalay L., 1998. Kétnyelvű magánkiadás.

kényszerű Odüsszeusként, művész-vándorként vetette ki a La Plata partjaira. Rajzkollekciója utolsó három darabján (*Bevándorlók, Nostalgia, A bevándorló álma*) fölerősödött a vallomásjelleg, a művész egyidejű állapot-meghatározása: a magányosság, magára utaltság, a családjába kapaszkodás-zártság, a haza, Európába vágyódás sajgó fájdalma. Szalay rajzkönyvének – vallomásos jellege mellett – legnagyobb eredménye az, hogy a világváros meghatározó és jellegzetes városképi együtteseit, releváns képi elemcsoportjait pontosan rögzítette. Rajztollával leírta a dél-amerikai metropolisz képét: hozzájárulva Buenos Aires városképei sorozatának a gazdagításához. Szalay argentinai munkálkodásának az első idejére esik – városképrajzaival együtt – az a néhány könyvfedél és illusztrációs megbízása, amelyeket az EMECÉ kiadótól kapott¹⁰ (lásd erről a Függelékben Virginia Carreno vallomását).

Szalay Lajos, Tucumán, 1949.

Szalay egy késői interjújában azt állította, hogy „a festést 1935 táján abbahagytam”. Az akkor már idős mester a folyamatos festésre gondolhatott, azt valóban abbahagyta. Azonban időnként, rendszertelenül Argentínában (később New Yorkban) is festett képeket. Tucumánban megfestette szállásadójának, dr. Aczél Mártonnak a feleségét és a kislányát: egy enteriőrbe helyezett kettős portrét.¹¹ Szalay argentinai festményei között kisméretű, de jellegzetes csoportot alkotnak a könyvekhez, könyvcímlap-tervekként elkészült kisméretű festményei. Terv formában ismerjük mindegyiket: Federico J. Peltzer (*Tierra de nadie*) könyvborítójára zsúfolt-expresszív, többfigurás kompozíciót tervezett. A *Torstahl 50* (Acélkapu 50) című, kisméretű festett kollázsán a mesteri kiegyensúlyozottságot, a hideg és meleg színek kiegyenlített használatát, a szellemes megoldást egya-

¹⁰ Ignacio B. A., 1949.; Cain, James M., é. n.; Conrad, J. é. n.

¹¹ A festmény olaj, vászon, 66,5x76 cm, Etele L. Aczél tul., Buenos Aires.

ránt értékelhetjük.¹² A megfeszített Krisztust és tanítványait hármas csoportokban, kereszt formában megfogalmazó alfától az omegáig kompozíció lilába oltott szinhangja a szenvedést, Jézus kereszthalála után a templomokban föltámadásig használatos gyász színével a megváltás, a kereszthalál magasztosságát emeli ki.¹³ Az argentinai festmény-leltár fontos darabja még az 1956-os magyar forradalomhoz készült két mű. *A Délamerikai Magyarság Jubileumi Évkönyve 1958* címlapjára fölragasztott színes, *Hungaria – Sicut et nos dimittimus* föliratú nyomat¹⁴ egy kereszt formájú (valószínűleg kisméretű), az 1956-os forradalom tragikus pusztítását, nemzetet megrázó drámáját megjelenítő, lappangó festmény reprodukciója. A könyvcímlap-festmény párdarabját egy publikációból lehet azonosítani: *Keresztre feszítettek*, 1956.¹⁵

A Szalay család 1950 k., Argentína

Szalay argentinai működése csúcspontját (egyben befejezése előidézőjét) jelentik az 1956-os magyar forradalom idején és közvetlenül utána készült rajzai, a forradalomnak szentelt rajzsorozata. Indítékai, a rajzok alapmotivációja a legtisztább művészi szándék: kilométerezrek távolából, az óceán másik oldaláról is a magyar ügy, a magyar sors, a magyar tragédia mellé állni. Rajzi eszköztárral rámutatni a történések fontosságára és fonákosságaira egyszerre. Megvallani, hitet tenni mellette – ahogy az argentinai magyar kolónia nagyobbik fele is habozás nélkül ugyanezt tette – egészen a forradalom miatt vándorútra indulók befogadásáig, a magyar ügy folyamatos dél-amerikai ébrentartásáért dolgozva.

¹² Papír, tempera, 177x119 mm, Mgt. Bp. L. *Sümegei Gy.*, 1999/1. 30–33.

¹³ Reprodukálva: Rajz és irodalom. Szalay Lajos (1909–1995) illusztrációiból című katalógus (szerk. *Tóth Piroska*) címlapján. Bp. 1999.

¹⁴ A nyomtatás mérete: 158x119 mm.

¹⁵ *Lucas, P.* 1961/4. A színesen reprodukált festményt a Makarius-gyűjteményben lévőnek jelzi a cikk.

Szalay Lajos és Szalay Klára, Buenos Aires, 1958.

Kiállítás-megnyitón, Buenos Aires, 1955.

A magyar forradalom argentinai sajtó- és irodalmi visszhangja jelentős (a *Hungria ne se rinde* – Magyarország nem adja meg magát – fotókkal illusztrált kötet mellett) darabja lett a Szalay-rajzokkal kiadott *S. O. S. El drama de Hungría* (Magyarország drámája) kötet.¹⁶ Ez az egyetlen kiadvány, amelynek az illusztrációin kívül a tervét (borító, betűk megválasztása, méret) is Szalay készítette. Rajzain a forradalom eseményeinek, a tragikussá fordulás, drámaivá válás folyamatának a megrögzítésére tett kísérletet – hiteles beleélő-képességgel, nagyfokú együttérzéssel. A forradalom leverése után az argentinai magyar emigrációban ismét megerősödtek a baloldali körök, akik a szocializmus restaurálásában, a Kádár-rendszer megszilárdításában voltak érdekeltek: Szalayt – és családját – a forradalom mellé állása miatt megfenyegették. Ők megkeseredve, kétségbeesetten, kb. 250 rajz pánikszerű eladásából biztosított repülőjegyekkel az Egyesült Államokba települtek.¹⁷

Szalay argentinai periódusának mérlegére az ott készült számba veendő munkáit ugyanúgy tekintetbe kell venni, mint rajzkönyveit, tanítását, szellemi mozgásterét a magyar emigrációban. Mindazon tényt és adatot, amely valahogyan is árnyalni, gazdagítani tudja a folyamatosan gyarapodó összképet. Az alkotói periódus attól gyarapszik, hogy előkerülnek művek, új összefüggésekre bukkanunk, a Szalay-irodalomban korábban nem ismert adatok új megvilágításba jutnak. Az alkotói periódus teljes körű föltárása miatt természetesen minden mű, minden adat fontos lehet. Tudjuk, hogy Szalay 1950 körül készített egy domborművet (gipsz és bronzpéldánya: Szalay Állandó Kiállítás, Miskolc, Petró-ház). Azt mind ez ideig csupán sejteni lehetett, hogy rajzai fölhasználásával „valamilyen vas-munkák” készültek. Egy Argentinában kapott kiállítási meghívó egyértelművé teszi, hogy Juan Martin és Manuel Nieto Szalay-rajzok felhasználásával „kovácsolt és cizellált” vasmunkákat készített, s ezekből huszonnégyet Tucumánban kiállítottak (1956. 06. 19–26.; Pena „El Cardon”, San Martin 445).

Szalay Lajos: *Zongorista*, papír tusrajz,
1950-es évek
(Havrán-gyűjtemény, Buenos Aires)

¹⁶ Összeállította: *Fercsey János, Simon László, Zbigniew Bau*, kiadta: Comité pro Hungría Libre és a Délamerikai Magyarság. Nyomtatták: Czanyó Adorján Danubió nyomdájában. A kötet címadására hatással lehetett *Herbert Beiner*: *El drama de Hungría*, I–VIII. című cikksorozata, *La Nación*, 1956. 11. 26–12. 07.

¹⁷ Szalay akkori hangulatához, élethelyzetéhez l. *Szalay L.*, 1987.; *Sümei Gy.*, 1996. 529–545.

Marina Briones: *El hermano sembrador*.
In: *Primera antologie Poetica de Tucuman*,
Tucuman MCMLII, (64.)

Szalay szenvedélyes vitakészsége érvényesülhetett azokban a művészkollégáival folytatott kávéházi beszélgetésekben, amelyekben a kor művészetének problematikáját, művészet és filozófia viszonyát boncolgatták.¹⁸

A Pázmány Péter Szabadegyetemen 1956 első félévében *Modern művészet és filozófia* (I–II.) rész címmel tartott előadást Szalay.¹⁹ Tanári, rajzoló, illusztrátori aktivitása miatt is kiemelkedő jelentőségű az életműben az argentinai periódus. Az alkotót, a rajzolókat ugyan regisztrálták akkor argentin, Argentínában élő művészek,²⁰ de ő Buenos Airesben, a spanyol, az argentin kultúra ölelésében is megmaradt magyar rajzoló, Argentínába csak bevándorló európai alkotónak.

FÜGGELÉK

Nagyobbrészt a Magyar Alkotóművészeti Közalapítvány pályázata tette lehetővé számunkra – Tóth Piroskával –, hogy Argentínában, elsősorban Buenos Airesben kutassunk Szalay-művek, a Mester argentinai periódusa tárgykörében. A Biblioteca Nacionalban, Buenos Airesben 1998. november 2-án részt vettünk a kiadásunkban két nyelven megjelent Szalay Lajos: *Impresiones de un inmigrante* című kötet bemutatóján, ami alkalmi Szalay-kiállítással társult. Az argentinai, Buenos Aires-i magyar kolónia idősebbjei és az argentinai művészek eleven élményként, máig ható való-

¹⁸ Diego F. Pró-Lorenzo Domínguez 1996. 31–37.

¹⁹ Némethy Kesserű J., i. m. 5. jegyzet, M-14.

²⁰ Walter, A. 1968.

ságként őrizték meg a Szalayval való találkozásuk emlékét. Készségesen segítettek bennünket eligazodni, anyagot gyűjteni.²¹

A Kurucz László úr hathatós segítségével elkészült interjúkat, visszaemlékezéseket és az egy Szalay-levelet abban a reményben teszem közzé, hogy rávilágítanak eddig nem tisztázott részletekre, megerősítenek bizonytalan sejtéseket, valamint bemutatják Szalayt mint művészpédagógust, rajzprofesszort.

1.

Buenos Aires, 1958. III. 14.

Tito Pérez úrnak
„La Gaceta” Tucumán

Tisztelt és kedves Barátom!

Nagyon köszönöm dicséző írását, melyet a könyvemről közölt. A szerénység nem engedi, hogy megerősítem, mennyire találó az Ön elemzése és még csupán arra szorítokozom, hogy elmondjam, milyen jó érzés olyan valakivel találkozni, aki engem csak az előnyös oldaláról ismer.

Másrészt meglepetést okozott azzal, hogy Ön a cikk aláírója, ugyanis a La Gaceta szerkesztőségétől azt a tájékoztatást kaptam, hogy Ön már nem dolgozik a lapnál. Ezért is nem küldtem Önnek egy példányt, ami hiba volt részemről, ám ezt most szeretném helyrehozni, jelen levalemhez mellékelek egy könyvet.

Szeretném föltételezni, hogy érdeklődik a sorsom iránt. Ezért hát tájékoztatom, hogy Tucumánban a körülmények elviselhetetlenek, és itt Buenos Airesben még inkább azok, de olyannyira, hogy ha sikerülne valakit hasonló helyzetben találni, én volnék a legjobban meglepve. Még ha tévedésnek is látszik, de a baj oka nem énbennem keresendő, hanem a magyar forradalomban, ami annyi kellemetlenséget okozott jobbra is és balra is, vagyis a jobboldaliaknak is meg a baloldaliaknak is. Dühöt vált ki az egyik oldalon és szégyent a másikon. És mivel kellően exponáltam magam, valahogy úgy érzem, mintha ennek a kellemetlenségnek én lennék a megtestesítője. Ha józan eszem lenne, a népemért kiáltanék és rajzolnék. Ennek hamar meglenne a visszhangja, és akár a szabadság mezején, megdicsőülnék.

Remélem jó egészségben találja levelem. Minden jót kívánok és ismét csak köszönetemet tudom kifejezni a cikkért.

Üdvözlöm Önt és családját,
a legőszintébb barátsággal
Lajos Szalay

Lajos Szalay
Zabala 3538. N°4
Buenos Aires
(Fordította: Vida László)

2.

Szalay első napjai Argentínában

Amikor Szalay Lajos 1948-ban megérkezett Argentínába, az első napokban természetesen ő is a Hotel de Inmigrantesben kapott szállást, mint annyi más menekült, akik akkoriban ezrével érkeztek Argentínába. Már a második napon onnan egyenesen a mi régi lakásunkba jött, a Tucuman és Rodriguez Pena sarkán.

²¹ Köszönjük a Magyar Alkotóművészeti Közalapítvány Kuratóriumának pályázati támogatását. Köszönjük továbbá Czanyó Adorján, Fercsey János, Kurucz László és Livia Simon sok nehézségen átgátló, önzetlen támogatását.

Az ismeretség úgy kezdődött, hogy Szalay akkor spanyolul nem tudott és az EMECÉ művészi igazgatójával sem találkozott, de bemutatkozásképpen otthagya egy rajzát. Mikor a következő nap a főnök az asztalán találta a rajzot, szinte elámult, majd hívta a spanyol Elvira Martint, aki szintén ott dolgozott. Bár a rajzot zseniálisnak tartották, abban a percben nem volt rá lehetőség, hogy azt valamilyen illusztrációképpen felhasználják.

Közben E. Martin értesített engem – tudva, hogy segítségére vagyok az újonnan jött művészeknek –, hogy felfedezett egy magyar művészt, aki jól beszél franciául és megkért, fogadjam, hátha tudok valamit érdekében tenni.

Mikor első ízben jelentkezett, megkérdeztem, nem adna-e nekem rajzleckéket. Elvállalt, de amikor egy racionális összeget ajánlottam fel az óráért, nem akarta elfogadni mondván: „Madame, ne mettez pas ce gens entre nous”. Végül is elfogadta. A legközelebbi órán egy óriási doboz bonbonnal jelent meg, ami legalább annyiba került, mint amit én fizettem neki. Az egyetlen, amit kért, hogy hozzak neki egy modellt, aki egyformán hasznos lesz mindkettőnknek. Egy délelőtt elhoztam gróf Bethlen kislányát, akinek az anyja egy dekorációs üzletben dolgozott és nagyon szerényen élt. Elengedte a kislányt annál is inkább, hogy kigyógyítsa végtelen féltékenységéből. Mikor a kis Katalin megérkezett, megkértem Szalayt, jól nézze meg, megismeri-e. A művész nagy csodálkozással kiáltott fel: Nem lehet! Ez a volt miniszterelnök unokája! Meglepetése szinte határtalan volt, csaknem elsírta magát. Azért fegyelmезetten rajzoltuk a modellt és mikor Katalin elment, mondta csak nekem: Ez a gróf egy szörnyűség volt! Miért? – kérdeztem én meglepetve. Mert ez volt Magyarország ezeréves történelmének legintelligensebb embere.

És akkor?

Az ő vezetése alatt semmiféle változásra nem lehetett számítani. Nem kérdeztem, hogy mi féle változásra gondolt, mert már meggyőződtem, hogy Szalay soha semmivel és senkivel nincs megelégedve. E pillanatban még „Luis”-nak titulálta a képeit és igyekezett beleilleszkedni az argentin művészársadalomba. Örökös ellentmondásokban élt, nem beszélgettünk, hanem inkább csak megfellebbezhetetlen véleményeket nyilvánított. Kitűnő francia nyelven drámai fordulatot adott mondatainak, gazdagítva a magyar nyelv kifejezési gazdagságaival. Egy alkalommal mikor leckét adott mondotta volt: „Le desordre, Madame, devient bientot de l'ordure” (Asszonyom, a rendetlenség hamar piszkos szemétté változik).

Megpróbáltam közelebb hozni művészi körökkel, így az Estimulo de Bellas Artes-el, ahol akkoriban élő modellekkel dolgoztak.

Később egy kiállítást rendeztünk zseniális rajzainak. A „Pro Arte” amit akkor „Pipina” Diehl Ayerza vezetett, már több kiállítást rendezett a mi lakásunkban, ami a szép ház első emeletén a legszebb és legnagyobb resedencia volt. Középen egy nagy ovális szalonnal, amit azonnal át lehetett alakítani egy 710 személyes konferenciateremmé, mely közvetlen a nem sokkal kisebb ebédlőhöz csatlakozott. Néha még szindarabokat is adtunk elő, és több szociális összejövetelt tartottunk az „Amigos de Hungría” javára, magyar művészekkel és muzikusokkal. Egyébként ennek az elnöke dr. Hector Bulrich volt, aki sok más megmozdulást is szervezett hasonló céllal. Egy másik, román, volt diplomata Popp Serbannal kiválasztottuk a kereteket Szalay rajzaihoz. Poppnak gyönyörű képgyűjteménye és nagyszerű dekorációs érzéke volt. A kiállítást a „Pro Arte” rendezésében meg is nyitottuk, sőt más helyre is kiállítottuk, de egyetlen képnek sem akadt új gazdája.

Az elnöknő ezer bocsánatot kért, de az az igazság, hogy valójában senki sem törődött igazán az eladással. Lényegében a művészetet sohasem lehetett eladni, ami eladható az a hűhó, amit a megfelelő pillanatban csapnak a műtárgy körül. Mikor az lecsendesedik, nincs többé eladás.

Serbannal összeszedtük a képeket, néhányat törött üvegekkel és visszaadtuk Szalaynak, a kereteket ajándékképpen. Nem fogadta el fizetés nélkül. Végül két képet ajándékozott a legkevésbé érdesek közül. Egy anyát a Hotel de Inmigrantesből, és egy dramatikus „Menekülés Egyiptomból”, melyeket azóta is híven őrzök. Úgy hallottam akkoriban, hogy néhány rajzát megvette a „Saber Vivir” képesújság.

Mikor végtelenül béketűrő és áldozatos feleségével Belgránoba költözött a Pintér családhoz, aki a Colon szótlótáncosa volt, megkért, hogy vigyem magammal a legközelebbi rajzóra Elisa Martint. Különleges élmény volt egy szűk szobában rajzolni és festeni két különböző nézőpontból ugyanazt a személyt. Szalay festménye (nem rajza!!) harsogó színekben tobzódott, de sohasem

fejezte be a képet. Később bevallotta, hogy inkább a hölgy érdekelte, mint a festmény. Végül is, mint annyi más európai művészt, akik akkor jöttek Argentínába, meghívták őt is tanárnak a tucumani egyetemre. A kis provincia fővárosa akkor az argentin Athén dicsőségére pályázott, és bár más nagy művészek is tanítottak ott, mint Gieseking és Dohnányi, a lakosság nem túlságosan érdeklődött ezek után a nagyságok után. Néhányan visszamentek Európába, másoknak sikerült az Egyesült Államokba továbbvándorolni.

Szalay rajzaiból egy könyvet még a tucumani egyetem kinyomtatott és sok művész mondhatja tanárának Szalayt Tucumanban, majd az Escuela Pueyrredonban, ahol később tanított. Bibliai témái és hihetetlenül nagyvonalú sokoldalúsága sokaknak lett mintaképe. Mégis, növendékei közül csak Nogués Isaiasra emlékszem vissza, akinek rajzait egy saltai verseskötetben fedeztem fel.

Tucumanban volt, mikor az a boldogság érte, hogy felesége két abortusz és egy igen nehéz szülés után, egy gyönyörű leánygyermeknek adott életet. Mint később mesélte, még Magyarországon egy (béljós?-tenyérs) azt mondta volt neki, hogy feleségének sohasem lesz gyermeke. Szerencsére ez a jóslat végül is nem teljesedett be.

Mikor visszajött Tucumanból, már nem találkoztam vele többet, csak annyit tudtam, hogy továbbment az Egyesült Államokba, ahol a publicitásban dolgozott. Szalay számomra felejthetetlen maradt. Egy nagy egyéniség, aki soha meg nem szűnő zsenialitással élt, alkotott, néha szinte túlméretezett formában és sokoldalúsága változatos rajzaiban tükröződött vissza.

Az ihletései ebből az állandó átlényegülésből fakadtak, de soha ki nem apadtak (fogytak?).

3.

Beszélgetés Carmen del Ric Sënorával

Sënora, hogyan került kapcsolatba Szalayval?

Virginia Carreno újságíró nő ajánlotta nekem, mint rajztanárt. Nekem nem voltak művészi ambícióim, inkább csak kedvtelésből rajzoltam, akkor még mint nagyon fiatal leány

Hol tanított?

Akkor a Maipu és Cordoba sarkán volt egy bérelt műterme, ahol rajtam kívül mások is voltak, és mindent kellett rajzolni, csendélettől aktig.

Mik voltak Szalaynak a tanítási principiumai?

Mindenképpen az alapvető törvényeket kellett követnünk, de nagyon szemmel tartotta a növendékeket és ha valami hibát követtünk el, rögtön felhívta rá a figyelmet. Nagyon alaposan és precízen tanított, de senkire sem akarta rátukmálni az ő zseniális vonalvezetését, amit egyébként mindnyájan a legjobban csodáltunk. Rajzainak mély, szimbolikus értelmét sem rögtön fogtuk fel, de mihelyt megértettük, esetleg pár szóval rávezetett, elismerésünk még nagyobb volt.

Rendkívül figyelemmel, csaknem apai szeretettel foglalkozott mindnyájunkkal. Egy alkalommal figyelmeztetett, hogy a következő órára nem kell jönnöm, mert férfiakot fognak rajzolni, és nem akarja, hogy én mint fiatal kislány feszélyezve érezzem magam. Tapintatossága szinte végtelen volt. Mikor azután elkerült Tucumanba, megszűnt a kapcsolat közöttünk, de később is elmentem kiállításaira és láttam, hogyan fejlődik nemcsak technikában, hanem súlyos, legtöbbször drámai mondanivalóiban is.

4.

Barátság két világrészen át

Havrán László a 40-es évek végén végezte a Sorbone-t Párizsban. Mivel szerette a művészeteket, gyakran járt művészek társaságába és ott ismerte meg Szalay Lajost, aki akkor a Béke-delegáció tagjaként érkezett Párizsba.

Igen hamar összebarátkoztak és Havrán 1948-ban már Argentínában keresett új hazát magának. Alig pár hét múlva már Szalay is követte és a barátság természetesen folytatódott, sőt még szorosabbra fűződött.

Mikor Szalay Tucumanban tanított, terhes felesége Havránéknál lakott, azok támogatták és ápolták, mert szinte egész terhességét ágyban kellett végigszenvednie. Mikor a gyönyörű kis Klárika megszületett, Havránék lettek a keresztszülei, nekik dedikálta Szalay egyik legszebb képét. Később a Havrán család Venezuelába költözött, de pár év múlva visszatértek Buenos Airesbe.

Szalay 56-os, forradalmi rajzai későbbi életét is erősen befolyásolták, érezte, hogy nemcsak félreállítják, hanem el is akarják süllyeszteni. Meg is fenyegették párszor és Szalay nagy változáson ment keresztül. Szinte üldözési mániában szenvedett – nem is egészen alaptalanul –, és mindenkitől félt, rettegett. Mint Havrán testvére elmondotta volt, még tőlük is, akik pedig igazán csak a javát akarták. Szinte kerülte az embereket és menekülni akart. Úgy gondolta, hogy az Egyesült Államokban majd nagyobb sikere lesz. Igen sok rajzát, szinte fillérékért elkótyavetyélte, hogy kifizethesse amerikai útiköltségét. Azt hitte, hogy ott majd harmadszor is új életet kezdhet. Nem így történt, és a suttygó de hatásos ellenpropaganda ott is utolérte.

De ez már egy más szakasza lett életének, amelyben Havránék már nem igen vettek részt. Csak emlékéket őrzik, és néhány nagyon szép rajzát.

5.

K.: Alfredo Da Vicenzo, hogyan ismerkedett Ön meg Szalayval?

Prof. De Vicenzo: Ezt kérem, egy kicsit messzebből kell kezdeni. Az ötvenes évek elején a tucumani Egyetem Művészi Fakultásának dékánja (itt azt is rektorak hívják) egy Horacio Descole nevű biológus (!) volt. Ez nagyzási mániában szenvedett és Tucumanban egy dél-amerikai kultúrközpontot akart alakítani. Ez már önmagában is lehetetlen volt, mert nemcsak Tucumanban, de akkor egész Argentínában nem volt erre megfelelő kulturális alap. Viszont nagylelkűen fizetett mindenkit, hogy honnan volt minderre a mérhetetlen pénz, senki nem tudta... nem is kutatta.

Minden állásra a lehető legjobbat akarta, lehetőleg világhírességeket. Így került oda Dohnányi és Gieseking is, akik természetesen arra nem vállalkoztak, hogy szolmizációt tanítsanak, viszont csak egy-két növendékük volt olyan fokon, hogy mesteriskolát végezhessenek. Fourniernek, az akkor már világhírű francia csellóművésznek csupán egyetlen tanítványa volt, egy chilei.

A festőiskolán Rebuffó és Spilimbergó tanítottak az akkori Argentína legkiválóbb művészei, de nekik is csak egy-két növendékük volt. A grabadói műhelyt egy Egon Hirsch nevű kiváló osztrák vezette, akkoriban én csak mint kisegítő famulus dolgoztam mellette. Egy nap Descola megkérte Hirschet, hogyha Buenosba megy, hozza Tucumanba a legeslegeslegjobb rajzolókat. Ez természetesen Szalay volt, akit Virginia Carreno (akinek quintáján voltunk) ajánlott Hirschnek és aki addig alig hallott valamit Szalayról.

Szalay nem kapott önálló tanszéket, csak az Egyetemi Bolletint kellett illusztrálnia, ami már önmagában is abszurdum. Viszont hamar felfedezték nagyszerű képességeit, és készítettek neki kiállításokat, megbízták rézdomborművek tervezésével, sőt kiadták nem is egy könyvét kiváló rajzaival. Hivatalosan nem voltak tanítványai, de azért többen elmentek pár órát venni Szalaytól. Ezek neveit ma már persze lehetetlen kikutatni.

A szobrászatot a kiváló Lorenzo Dominguez vezette, de Szalaynak bármennyire is igyekeztek kedvében járni, nem igen volt jövője Tucumanban. Persze, a többieknek sem és azt mindnyájan tudták, hogy az egész Descole konceptus egy napon kártyavárként fog összeomlani. Viszont a fizetéseket folyósították és bár az akkori gazdasági viszonyok igen jók voltak Argentínában, nem szívesen hagyták el kényelmes – és jól fizetett – állásaikat.

Descolének egyszer az az ötlete támadt, hogy egy kontinenst átölelő (!) kulturális folyóiratot létesít. Erre a célra óriási pénzért Németországból egy olyan modern nyomdagépet hozatott, amilyen akkor Buenos Airesben sem volt. Mindezt azért, hogy másfél éven keresztül adjanak ki egy TROPICO nevű folyóiratot, amiből talán 12–15 szám jelent csak meg.

Azt hiszem 1952 vagy 53-ban politikai látogatásra megjelent Tucumanban a mindenható Éva Perón. A peronista pártnak akkor nem volt saját napilapja, az összes komoly újság ellenzéki álláspontot képviselt. (Ma is...) Mikor Éva Perón meglátta a nyomdacsodát, azonnal rendelkezett, hogy azt szállítsák Buenos Airesbe. Azon nyomták a párt első napilapját, a „Democraciá”-t. Descole persze megpróbált tiltakozni, de elszámította magát. Az elnököfeleség egy szava elég volt,

hogy egy gubernadort is kibillentsenek az állásából, nem egy vidéki dékánt. Descole egyik napról a másikra eltűnt és attól kezdve az egész kulturális szappanbuborék szétpattant. Szétszéledtek a tanárok, megszűntek a műhelyek és azóta Horació Descoléről nem lehetett hallani...

Persze Egon Hirsch is elment, de a grabadó műhely már előbb is fennállt és tovább is folytatódott. Én lettem a vezetője, de pár év múlva már én is visszajöttem Buenos Airesbe.

6.

Enrique Barilari

Mikor és hogyan találkozott Ön először Szalayval?

Amikor Szalay itt az első kiállítását csinálta, a Tucumán utcában találkoztunk. Azonnal kértem őt, hogy tanítson engem rajzolni. Szalay azt mondta, hogy vigyek neki rajzokat, és ha érdemes, akkor vállalja. A munkákat azután két és fél óráig nézte, és végül közölte, hogy érdemes volt az időt rá vesztegetni.

Azután szinte minden nap jártam Szalay belgramói lakására, ott tanultam tőle. Nehéz volt tőle tanulni, mert nagy erővel, sokat követelt. Mikor tetszett neki egy rajz, akkor azt mondta: „ma vasárnap van”. Egyszer Szalay nálunk járt és azt mondta a feleségemnek: – Egy festő mindig állapotos, de soha nem születik gyereke. Ezért nehéz ezt kibírni. De az a nő mégis szerencsés lehet, aki nagy művésszel élhet együtt.

Rajtam kívül nem volt más tanítványa abban az időben. Volt úgy, hogy egy nap 10 órát is dolgoztunk együtt. A korrigálás zsilettel történt, ha vérzett az ujjá, a vérét a ruhájára kente, olyankor csak a munka számított neki. Azt mondta a korrigáláskor, hogy az istennek kell köszönni, hogy helyzet adódott arra, hogy a tanítvány hibázzon.

Milyen módszereket alkalmazott Szalay a rajztanításban?

Például behunytt szemmel is rajzoltunk. A figurát alulról, alulnézetből vagy felülről, fejtől kezdtük el – így gyakoroltunk. Még a beszédünk is hasonló volt, ahogy lelki alkatunk is hasonló. Hét évig voltam Szalay tanítványa. Utoljára talán a *Genesis* bemutatóján, New Yorkban 1966 táján találkoztunk. Mindkettőnknek öröm volt. Szalaynak, hogy a tanítvány is ott lehetett, amikor kiállított; azt az örömhírt is megosztotta velem, hogy épp akkor adták vissza az állampolgárságát. A tanítványának pedig ő volt a legfontosabb kapcsolat az életben, benne élt Szalay erősen.

Milyen Szalay-tanítványokra, tisztelőkre emlékszik?

Kenneth Camblay is ismerte Szalayt, ő később velem tartozott egy csoportba; egy Castehanos nevű nő is volt később a tanítványa. Oscar Grille szintén szereti Szalayt. Londonban is vannak argentinok, akik ismerik Szalay rajzait, köztük az én legjobb tanítványom, Carlos Bavala reklámgrafikus is.

Sok másnak is jutott a Szalay adta erőből. Én ezt még most is köszönöm Szalaynak. Magam is beszéltem vele New Yorkban, épp akkor kezdte rajzolni az *Életrajzát*, házakat, utcákat, lovakat is rajzolt épp akkor. De nem lett befejezve, nem volt jól, ezért rajzolt keveset. Egyébként adtam 12 Szalay-rajzot az Argentínai Nemzeti Szépművészeti Múzeumnak, de azokról ott most nem tudják, hogy hol vannak. Több Szalay-rajzot 5000 dollárért vett meg a FORTUNA című újság New Yorkban, de nem volt Szalaynak öröme a pénzben soha. Azt mondta: ilyenkor kellene vennie egy kisebb számú cipőt, hogy legyen neki, ami fájjon.

Festett-e Szalay Argentínában, és milyen művészelődöket emlegetett?

Szalay keveset festett. Legjobban szerette a sárgát. Azt használt legszívesebben, világító krómsárgát.

Michelangelót és Picassót emlegette. Picasso maga is nagyon jót mondott Szalayról. Egy cikk meg azt írta egy amerikai lapban, hogy Szalay jobb, mint Picasso.

(Az interjút készítette dr. Tóth Piroska, fordította: Róth Péter.)

7.

Egy tanítvány visszaemlékezései a Pueyrredon iskolából

K: *Senora, hogyan került Szalay osztályába a Pueyrredonon?*

Sra. Labé: Én két évig egy másik professzorhoz jártam rajzot tanulni, aki időközben meghalt és így áthelyeztek Szalay osztályába.

K: *Mik az emlékei Szalay tanítási módszeréről?*

L: Rendkívül aprólékosan magyarázott el mindent, ami a rajzolás alapelemeit illeti. Meglepően sokat beszélt a rajzok matematikájáról és azok szinte mérnöki felépítéséről. Nem mindig értettük sokszor magasröptű magyarázatait, de azt láttuk, hogy a látszólagosan rendetlen vonalai szinte geometriai összefüggésben vannak egymással. Persze a kívülálló ezt nem mindig érzékeli, de akik belelátanak a képei struktúrájába – mint az ő növendékei – felfedezik a vaskövetkezetessé-
gű alapvonalakat, amire a rajz felépül. Mint mondotta, a rajznak nem szabad testetlenül lebegni a papíron, szilárd alapokra kell helyezni és akkor szinte szoborszerű három dimenziót nyernek.

Az ő művészi és kulturális hatása alól senki nem tudta kivonni magát, aki növendéke volt. Megtanított minket nemcsak rajzolni, hanem látni is és főleg hogyan kell a rajz vagy festmény elemeit harmonikusan egensúlyban tartani. Mindig kihangsúlyozta a rajz „alapállását”, mely biztonságot és súlyt ad a képnek.

Sajnos csak egy évig tanultam nála, mert befejeztem tanulmányaimat a Pueyrredonon és a következő évben már ő is elment az iskolából, mint később hallottam elég zavaros körülmények között.

K. *Senora, úgy hallottuk, hogy Szalay politikai és társadalmi nézetei nem egyeztek az akkori vezetőség felfogásával és ezért kellett távoznia az iskolából?*

Sra. L: Lehet, hogy Szalay politikai nézetei túl haladóknak számítottak, de az iskolában erről soha nem beszélt. Szigorúan ragaszkodott csak a tanításhoz és tanártársaival a kötelező udvariasságon kívül nem sok kapcsolatot tartott. Velünk viszont rendkívül barátságos és előzékeny volt, minden művészi problémát nyugodtan fel lehetett vetni előtte és ő mindig, mindenre határozott, biztos választ adott. Nagyon felnéztünk átfogó műveltségére, de persze 35 év távlatából már sok emlék elmosódott az emberben.

Sra. Labró Szalay-tanítvány volt a Pueyrredonon és ott rendes tanár a festői tanszakon.

8.

Tunica Róbert, egy különleges Szalay-képgyűjtő

Szalay barátai közül kuriózuszerűen érdekes jelenség volt Tunica Róbert. Szalay Argentínából való távozása után tanult rajzolni és festeni, és az általa látogatott művészi körökben sokszor említették Szalay nevét, néhány rajzát is látta. Akkor Szalay művészi befolyása még nagyon intenzív volt.

Tunica úr azután „jobb útra” tért, abbahagyta művészi pályafutását és a sokkal jövedelmezőbb kereskedelmi pályára lépett, melyen rövidesen jelentős sikereket ért el. Évente 2–3 alkalommal is utazott az Egyesült Államokba, ahol rögtön felkereste Szalayt. Már első alkalommal el volt ragadtatva Szalay drámai rajzaitól, és azonnal vásárolt is tőle 2–3 rajzot.

Attól kezdve szinte minden évben amerikai útjai után Szalay-rajzokkal a táskájában tért vissza Argentínába. Pár év múlva már több mint 30 Szalay-rajz volt a birtokában, mikor pár évvel ezelőtt váratlanul meghalt.

A rajzokat fiai örökölték, akiknek saját bevallásuk szerint nem sok közül volt Szalayhoz, soha személyesen nem is ismerték, az apjuk csak néha beszélt róla, de mindig a legnagyobb elismeréssel. Tunica természetesen más, argentin művész képeit is megvásárolta, de ezek együttesen sem érik el Szalay rajzainak a számát.

Az utódok ma is híven őrzik a rajzokat és az elegáns üzletház tárgyalótermét Szalay 4 ragyogó rajza díszíti, közöttük egy a forradalmi sorozatból. Talán itt kell megjegyezni, hogy Szalay 56-os rajzai nemcsak a forradalom hevében buzogtak elő véres valóságukban tollából, hanem még sokkal később is vissza-visszatért a témára, így azokat csak az évszám alapján lehet követni, amiket azonban Szalay nem mindig tüntetett fel.

9.

Kurucz László: Emlékek Szalay Lajosról

Szalay Lajos az 1947–48-as párizsi békekonferencia magyar delegátusának volt tagja, mint rajzoló, sajnos ott készített művei egyszerűen eltűntek. Argentínába 1948 közepén érkezett feleségével és szinte az első naptól kezdve ismertem. Pintéréknél, a Colon szőlőtáncosánál laktak és az akkori Színjátszó Társulat tagjai előadásai után rendszerint ott gyűltek össze a sokszor reggelig tartó eszmecsere.

A nagyszerű humorú Vaszary Piroska szinte ontotta az anekdotákat, amelyekhez asszisztált a szintén nem búskomor Pintér házaspár és Valézy Lajoska, aki a kövér emberek finom humorát képviselte. De a társaság középpontja Szalay Lajos volt. Műveltségével elkápráztatta a résztvevőket, magyar beszédének szépségét és változatosságát a színészek is megirigyelheték. Lajos meghatározásai szinte megfellebbezhetetlenek voltak, akár politikáról, művészetről, vagy közgazdaságról volt szó. Sajnos e vidám összejöveteleknek már csak e sorok írója az egyetlen élő tanúja.

Innen került Dohnányival együtt Tucumanba, ahol hamarosan felismerték csodálatos képességeit. Szalayban egyesültek olyan tulajdonságok, melyek ritkán adódnak egy emberben. Mesterségbeli abszolút tudásához széles körű műveltség járult, rajzainak mindig súlyos mondanivalója volt, ami a szemlélet néhány vékony vonallal is azonnal szinte mellbe vágta. Noha templomba nem járt, mélyégesen istenhívó volt, rajzainak szinte többsége bibliai téma, legtöbbször forró drámává alakítva.

Felkerestem 1950-ben a forró északi városban, ahol akkor már megszületett egyetlen leánya is. A hosszú beszélgetések alatt is állandóan rajzolt, felváltva jobb és bal kézzel, ugyan azt a rajzot. Mind mondotta volt, a sok rajzólástól már elfáradt a jobb keze, így szükségből tanult meg a másikkal is rajzolni... Hatalmas ládányi rajza volt már akkoriban is felhalmozva, pedig minden tízből csak egyet-kettőt tartott meg, a többi azonnal eltépte.

Az ötvenes évek elején visszatért Buenos Airesbe, ahol a Pueyrredon tanárképző iskola egyik rajz tanszékének lett a vezető professzora. Óráira nem fértek be a diákok, azok is eljöttek, akik más tanárokhoz voltak beosztva. Mindennap bement tanítani, amit senki más nem tett meg, szinte túlzott lelkiismeretességgel végezte munkáját. Mindenkihez volt tanító szava, amit a diákok kinyilatkoztatásképpen hallgattak. A mai művészi körök agyonhallgatják, pedig az ő növendékei voltak Carlos Alonso, Martinez Howard, Benítez és sokan mások, akik ma már elsőrendű, befutott művészek.

Felülmúlhatatlan technikáját nagyszerűen lehetett alkalmazni szinte minden kifejezési formára, de mondanivalójának mélységeihez már nem igen jutottak el.

Vérbeli pedagógusképességei természetesen felkeltették tanártársai féltékenységét is, fizetését nem folyósították, és állásáról való lemondásra kényszerítették. Amire még nem volt példa a diáksztrájkok történetében, a hallgatók követelték, hogy Szalay maradjon meg tanárnak és az igazgatót be sem engedték addig az iskolába, míg ezt meg nem ígérte. Szalay viszont megunt a sok hercehurcát és nem ment vissza, viszont az igazgatót is felmentették az állásából.

Szalay Lajos: Áldozás,
435x319 mm, papír tusrajz, 1950 k.

Az 56-os forradalom lelke mélyéig megrázta. Egy egész könyvet megtöltöttek döbbenetes rajzai, melyeket napok alatt készített a forradalomról, de az eredeti, kiállított képekből egyetlen darabot sem adott el. Mint megjegyezte, „Ha eladtam volna őket, örülnék a pénznek, amire bizony nagy szükségem volna, így annak örülök, hogy megmaradtak a legszebb rajzaim”. Sajnos ezek a rajzok is szinte megmagyarázhatatlan módon tűntek el és a kiadott könyvek is alig fellelhetők.

Végül is a sok itteni nélkülözés után áttelepedett az Egyesült Államokba, de igazán itt sem érvényesült az a rajzoló, akiről Picasso azt mondta, hogy „Rajtam kívül csak egyetlen igazi rajzművész van a világon: Szalay”. Mikor 3 évvel ezelőtt utoljára még meglátogattam Miskolcon a már nagyon beteg művészt, keserűen emlékezett vissza amerikai tartózkodására, ahol saját szavai szerint abból élt, amit áldozatos felesége keresett, és ahol több ellensége volt, mint barátja. A hosszú beszélgetés lényegét annak idején a Magyar Hírlap közölte.

Kétségtelen, hogy minden művészi nagysága mellett is volt egy különleges, néha szarkasztikus magatartása, amit nem mindenki tudott elviselni, főleg azért, mert velőkéig hatóan őszinte volt.

Szalaynak itt Argentínában is több könyve jelent meg. Szinte rögtön megérkezése után a főváros adott ki egy kis füzetet „Egy emigráns emlékezései” címen, később a forradalom alatti rajzai több kötetben is megjelentek. Tucumanban még otthléte alatt adtak ki egy ma már megszerzethetetlen kötetet és két évvel ezelőtt az egyetem, ahol tanított, ott fellelhető műveiből adott ki igen szép albumot.

Amerikába való távozása után is többször kiállították ideküldött rajzait, azokat már nagyrészt el is adták, de magyar tulajdonban tudomásom szerint csak igen kevés van. Szalay 12 évet élt Argentínában, működésének nyomai azonban ma is eltörölhetetlenül élnek a művészi életben.

IRODALOM

Cain, James M.

é. n. Carrera en do mayor. Buenos Aires

Conrad, Joseph

é. n. Hermano (El)de le costa. Buenos Aires

Diego F. Pró-Lorenzo Domínguez

1996 Beszélgetések a Kelta Kávéházban. In: Érintések. In memoriam Szalay Lajos (Szerk.: *Tóth Piroska*) Miskolc, 31–37.

Ignacio B. Anzoátegui

1949 Mitología y víspera de Georgina. EMECÉ, Buenos Aires

Keserű Katalin

2000 Migration Kunst (Vándorművészet) Migrant art. In: *Simonyi* 21–22, 28–29, 37–38.

Keserű István

1984 Az argentinai magyar emigráció 1945 után. A XXIII. Magyar Találkozó Krónikája, 201.

Láncz Sándor

1973 Szalay Lajos. Budapest, 13–14.

Lucas, Padilla

1961/4 Los dibujos religiosos de Szalay. Atlantida

Sümegei György

1996 Szalay Lajos levelei Kovách Aladárhoz. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve XXXIII–XXXIV. Miskolc, 529–545.

1999 Kényszerű Odüsszeusz. Új Művészet 1. 30–33.

Szalay Lajos

1987 Végtelen a tenyérben. *Bakonyi Péter* interjúi. Budapest

Tóth Piroska (szerk.)

1998 Buenos Aires, 1949. Utószó: *Sümegei György*. Budapest

Véghvári Lajos

1990 Szalay Lajos. Miskolc, 43–54.

Walter, Amstutz

1968 Who's who in graphic art: Lajos Szalay. Enciclopedia del Arte en America. Biografias III. (Szerk.: *Vicente Gesualdo*). Bibliografica Omeba Argentina, Buenos Aires

DIE ARGENTINIEN-PERIODE VON LAJOS SZALAY (1948–1960)

Lajos Szalay (1909–1995), hervorragender Vertreter der ungarischen Zeichenkunst des 20. Jahrhunderts verbrachte 4 Jahrzehnte schöpferischer Tätigkeit außerhalb seiner Heimat. Die Argentinien-Periode erfolgte nach einem kürzeren Parisaufenthalt (1947–48) und war eine, mit der Phase seines Laufbahnbeginns in Ungarn ca. gleichlange, 12jährige Lebens- und Schaffensperiode (1948–1960). Diese Phase brachte viele neue Elemente sowohl in sein Privatleben (seine Tochter wird geboren), als auch in die Gestaltung seines künstlerischen Oeuvres.

Unter allen Kreisen, die Szalay aufgenommen haben, war es gerade Argentinien, wo er die unmittelbarste Beziehung zum künstlerischen Leben aufbauen konnte – dies erreichte er v. a. durch seine Schüler (Tucuman, Staatliche Universität; Buenos Aires Hochschule für Bildende Kunst – im Anhang zeugen einige seiner ehemaligen Schüler über seine individuellen pädagogischen Methoden und über seine menschliche Größe). Szalay hatte nur in Tucuman und in Buenos Aires die Möglichkeit zu unterrichten und seine schöpferische Erfahrung, die sich im Laufe seiner Zeichnungspraxis angesammelt hat, den Mitgliedern jener Generation(en) weiterzugeben, die die argentinische Zeichnung später bestimmen würden.

Neben seiner Tätigkeit, Kunst zu unterrichten, was während seiner Laufbahn alleinstehend gewesen ist, bereichert sich natürlich auch sein zeichnerisches Oeuvre: Zeichnungen entstehen, er stellt sich auf gemeinsamen, mehreren Teilnehmern Möglichkeit bietenden Ausstellungen vor, und er hat auch mehrere eigene Ausstellungen in Argentinien. Die grundlegende Erscheinungsform seiner Zeichnungen kann neben den Ausstellungen in selbständig erscheinenden Zeichenbänden, zu Texten und literarischen Werken gefügt oder im Zusammenhang mit diesen ausgewählten Zeichnungen am meisten abgemessen und zusammengefaßt werden.

In seinen Zeichenbänden erscheint zum ersten Mal die Absicht, zurückzuschauen und das bis dahin erfolgte Schaffen zusammenzufassen. Das von der Universidad

Nacional de Tucuman herausgegebene großformatige Zeichenbuch (*Lajos Szalay Dibujos Drawings*, 1954 – zweite Auflage: Batuz Foundation, Tucuman, 1992) wählt aus den Werken in den Jahren 1937–1954 aus und stellt sie in Zyklen (Dichtung-Kunst, Liebe, Familie, Frau, Mann, Tod, Krieg, Glaube) geordnet vor. Die Zeichnungsreihen, die 30 bis 50 Zeichnungen enthalten, erscheinen als selbständige Zeichnungsbände (*Lajos Szalay Dibujos-Drawings*, Buenos Aires, 1957 0150 – zwei größere Zeichenzyklen: *The Hungarian tragedy* und „*Le Fleur du Mal*“) oder als Illustrationen. Die Zeichnungen des *S.O.S. El drama de Hungría* sind zeitgenössische Zeichen-Geständnisse von hohem künstlerischem Wert für die Revolution von 1956 und für die ungarische Sache. (Diese Reihe erschien später im neuen Kontext auch in anderen Büchern. – z.B. in der Publikation *Jubiläumsjahrbuch der Ungarn in Südamerika 1958*.) Szalay malte auch Bilder über die ungarische Revolution (z.B. *Gekreuzigt*, 1956). In seiner Argentinien-Periode schuf er auch Reliefs (siehe: Lajos Szalay Ständige Ausstellung, Miskolc) und bei Verwendung seiner Zeichnungen sind auch Eisenreliefs angefertigt worden.

Seine spezielle, mit Argentinien am meisten verbundene Zeichnungsreihe ist die „*Impresiones de un inmigrante*“, ein Büchlein, das charakteristische Stadtbilder vorstellt, welches 1949 Buenos Aires in seiner eigenen Reihe herausgegeben hat (eine zweisprachige, moderne Ausgabe: *Impressionen eines Einwanderers*, Budapest 1998.).

Die Argentinien-Periode seines Lebenswerkes ist wegen Szalays Aktivität als Lehrer, Zeichner, Illustrator und wegen seiner aktiven Teilnahme am künstlerischen Leben (auch an den Diskussionen) von hervorragender Bedeutung.

György Sümegi